

most do našeg sopstva

(analiza romana »mostograditelji« lajoša kašaka)

eržebet čanji

Roman Lajoša Kašaka u pismima pod naslovom Mostograditelji kao most razapinje na dva prividna polariteta luk ispođenog romana. Jedan paradoks zasvodi između starog i nove, formirajuće ličnosti glavnog junaka, a drugi paradoks naglašava provaliju između literarnog i ne-literarnog načina saopštavanja. Potisnuvši utisak romaneskog sa formom pisma, redukujući akcijske mogućnosti objektivne naracije, pisac preko stalnih parodoksa ublažava, nestajanje dramatičnosti i osigurava polemički glas. Polariteti osvetljavaju i Kašakove osnovne teze: zauzeti stav u pitanjima formi življenja, i — sabravši svoja iskustva — opisati bitisanje književnog dela. I u jednom i u drugom zanimaju ga savršenstvo i činjenica stvaranja: savršeno stvoriti sebe i delo.

Zahvatljivi krajnosti, paradoksi već i sami u sebi opsedaju neku vrstu totaliteta, »snage koje obuhvataju svet« (Kašak). Kašakov zahtev za totalitetom, međutim, ne dolazi na površinu samo u glasu ta dva parodoksa, nego se penje sve naviše kroz stalna kontrastiranja. Osnovni stupovi životne filozofije koja se oslobada u romanu su svugde otkriveni paradoksi. Glavni junak samo doslutnjom »... sličnosti između dalekih stvari sasvim različite prirode...« (Mostograditelji) stiže u posedovanje jednog takvog životnog totaliteta, koji ga ispunjava divotom.

Forma pisma ne samo oduzima, nego i daje: paralelno sa redukcijom objektivnog romaneskog obrazuje se i greben lirske, idejnog razmišljanja, u kome se subjekat i na metaforičnom i na pojmovnom jeziku može očitovati. Tako se obrazuje metajezik romana, koji istovremeno govori o samom romanu i o umetnosti, o umetničkom delu uopšte. Paradoksalno bitisanje ovog osnovnog romaneskog glasa — izlaganja o književnom i prividno neknjiževnom načinu saopštavanja — je višestruko: pisac pisama često naglašava, da — za razliku od svog druga — on nije pisac i nije sposoban stvoriti umetnost. Predstava o književnom delu se isključuje i samom činjenicom pisanja pisma. Ovo naglašeno opiranje, često spominjanje kontrasta između pismopisaca i druga-pisca, međutim, na paradoksalan način ubeduje čitaoca romana u pismima, da se iza maske krije umetnost najvišeg ranga. Metajezik baš preko forme pisma može da se organski ugraditi u tkanje romana — kao jedna pokrajina svesti glavnog junaka. Na primer: »Muževno ozbiljno i tačno odredeno delo. Takvo, kakvo inspirisano i svesno izmereno delo treba da bude.« Metajezik, koji se formira pod izlikom književnost — prividna ne-književnost najlakše se uhvati u takvim pojmovnim određenjima. Zbog antropomorfognog karaktera Kašakovog polda na umetnost, međutim, samorefleksivni metajezik romana se uliva, transformiše u glas vezan za formiranje ličnosti, traženje forme življenja, i pogleda na svet.

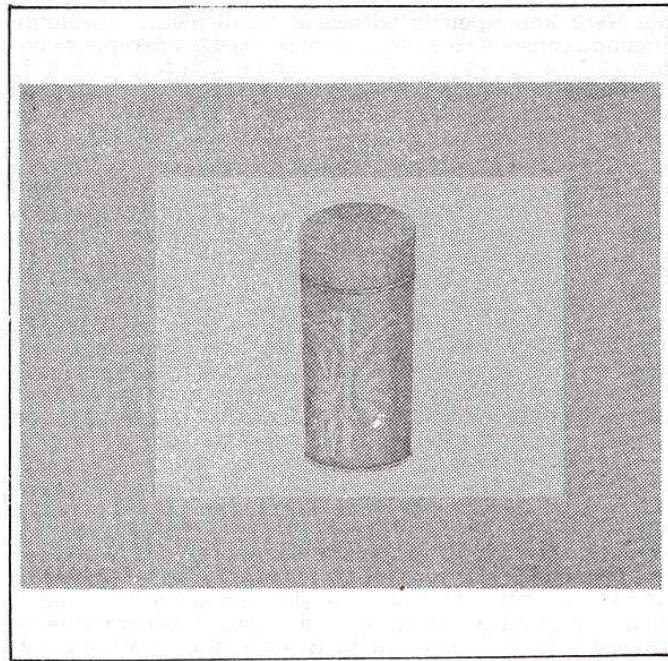
Dva polazna paradoksa bi zato bilo nesvrishodno odvojeno analizirati. Suprotno između bivšeg i sadašnjeg ja glavnog junaka, ali i kontrast između glavnog junaka i druga, u stvari, postavlja istu polemiku, kao i razmišljanje o antinomiji prava književnost — prividno ne prava književnost. Pitanje »kako pisati« je identično sa pitanjem »kako živeti«, jer življene je stvaranje, kao i umetnost. U misaonom toku romana latentno se skriva spoznaja, da je pronalaženje forme življene ujedno uslov pronalaženja forme dela. Naglašena antinomija života i književnosti u ovom sledu misli je, u stvari, strastvena eksplikacija suprotnosti života i krpež-literature. Dva osnovna paradoksa, između čijih polova se kontrastirajući razapinje roman, prividno paradoksalno se povezuju jedan sa drugim, i ta mreža veza, »čipka« relacija preobražava delo u jedinstvenu, organsku zapletenost. Svejedno, koju tačku joj dodirnemo, uvek ista osnovna pitanja iskršavaju — na suprot prividnih antinomija ili baš kao rezultat relacijske mreže koju su isplele antinomije.

Delo drže zajedno kopče paradoksa: glavni junak je intelligentan, ima veliku kulturu — ali deli život razvratnih lutaliča; mostograditelji su većinom zločinci — ali vrše izvanredno dragocen posao; zvanicani pisac je taj koji sačuva sebe od životnih iskustava — a glavni junak je laik-pisac, mada se uta-

pa u život; glavni junak se gubi između samouništavajućih krajnosti — ali mu prija takav život; želi da nade ono, što je celog života tražio — ali se plasi da izgubi svoju slobodu; to je ludilo, slepilo i pijanstvo — ali možda baš trezven mozak; primitivni ljudi — ali njihov jednostavan duh je »nepregledno dubok i u svom bogatstvu neiscrpan«; »malen«, »skroman« život — u stvari, totalitet života; s jedne strane, bludno gutanje života — s druge strane, samovoljno odricanje; suprotnost između glavnog junaka i druga pisca — ali suprotnost između dva prepiruća ja glavnog junaka; suprotnost između života i književnosti itd.

Glavni junak na početku romana karakteristično intonirači svoju poetiku govor o estetskim lepotama gradića mosta, a posle mišićavo telo muškaraca, koji se kupaju u reci, imenuje kao »sjajnu, izmerenu i dobro livenu čeličnu konstrukciju« — posmatrajući ljudsko telo kao delo. Ali stvaranjem smatra i rast ljudske svesti, traganja kroz duga mladačka lutanja, da bi mu se končano otvorile oči pred pravim dubinama i formama stvarnosti.

Nacin videnja stvarnosti ujedno je i odrednica načina posedovanja sveta. Videnje i primećivanje, upoznavanje i prepoznavanje, suočavanje i osvećivanje, laviranje između relativnosti suštine i istine, između relativnih pokrajina »ludila« i »trezvenog mozga« je takva nit motiva koja prožima i one krugove pitanja, koji se vežu za život a i one koji se vežu za književnost. Glavni junak, koji nije otuden, ali živi sa sveštu o nesavršenstvu, sa vlikom životnom žedi baca se u mogućnosti datog života: u rad, u ljubav, u prirodne lepote, u »čiste ljudske radosti«, koje pruža književnost. Da je stigao do prekretnice svog života pokazuje gubljenje »trezvene« moći rasudivanja i pridobijanje jedne nove, mamurne sposobnosti sveobuhvatnog primanja sveta, putem koje ne samo gleda, nego i vidi. Primećuje stvari, a i svoju vezu sa tim stvarima. U »bespomoćnu zanosnost pada« (podvukla E. Č.) zbog devojke i zbog okoline. Otkriva da ga je na paradoksalan način, baš

maurnost ljubavi/deformacija njegove trezvene i površne moći rasudivanja pospešila do toga, da su se stvari i za njega ispunile suštinom i smislom: »Verovatno, ako ona ne bi bila tu, ne bi video ništa od predela, mada je on i u samom sebi čudnovato veličanstven. Životna radost i zanos ga ispunjava, pošto se svet »pokazuje« pred njim, a i on sam pred sobom sve više ostvarenim. »Dabogme, malo smo uvek slepi, gluvi i glupi. I onda naglo, kao da smo stigli na kraj jednog nepreglednog puta, leži pred nama rašireni predeo, a ljudi takvima se pokazuju, kakvi su u stvarnosti.« (podvukla E. Č.) Kao što ćemo videti u daljinoj analizi, u vrednosnom sistemu romana pojmovi »trezvenog mozga« i »ludila/slepila« se relativiziraju i menjaju mesto. Glavni junak se i pre mučio zbog vrste slepila i neosetljivosti, zbog koje nije mogao doći u dublji kontakt sa stvarima sveta, ali i za sadašnje njegovo stanje mu je potrebno »pijanstvo«, »bezumnost«: »Pijani i dremljivi su u takvom stanju, u kakvom smo i mi bili.«

U ovom pismu čovek »u svetu vode, kamena i gvožda«, ispod otvorenog neba i žarkog sunca, »između neba i vode«, »kao iz ničega« gradići most, stoji pred nama u svojoj mitskoj veličini. U elementarnoj, bujnoj okolini, u blizini ljubavi, velika, »slobodna iživljavanja« rode nove nezasićenosti, novu srećnu žed za životom. Ispred glavnog junaka se najzad otvoru suština (što na paradoksalan način baš svoju tajanstvenost pokazuje), maksimum, esencija života. Potvrđujući kompleksnu zapletenost paradoksa u romanu ovaj životni totalitet u nekom smislu je sama *realizovana*, u *stvarnosti odigrana književnost*. »U starim, primitivnim bajkama su postojali takvi životi gde su se rodile legende i misterije. Mi, obični smrtnici sad lutamo u takvom svetu kao *začareni* od ljubavi.

Dalje, idući po niti motiva »začarenosti« možemo konstatovati da centralnu ulogu među linijama sila koje određuju formu življenja/pogled na svet/književno delo, dobija ova »ludost«: »Bio sam malo lud, ali koliko je bilo veličanstveno ovo ludilo... Posle ovog mladalačkog »ludila« jedna druga vrsta »začarenosti« vlada sveštu junaka: »... Od tada sam izgubio sposobnost za ravnotežu... da li me ludilo ili baš prosvetljeni trezven mozak zarobio...« »Oslepljen« junak, koji »gleda iza zavesa« kaže, da su granice trezvenosti i ludila relativne: »Sve mi je jasnije da i pijano kao da sam nemilosrdno trezan. Pre me je piganstvo slepo zanosilo tamo-amo, a sad me čudnovato uplašilo, probudio i raskrinkao pred sobom.« Relativitet objektivnosti zapažanja u sledu misli romana stiže do uslovljavanja irealnosti tražene i skrivajuće stvarnosti: »Tereza je lepa devojka, ali možda da onu čudesnu osobitost njene lepote, kojom sam onesvešten, samo ja pripisujem njoj, iz mene buja, a na njoj se samo ogleda, i ako okreñem sa nje pogled svoj, ona postane kao druge.« »Smušen« junak bi želeo, da ga tako vode kao slepca; boji se od labilnosti svog pogleda na svet, jer u lošim trenucima postojanja se pred njemu pretvara u zatvorenu zagonetku. »U svojim velikim gubljenjima« postaje osamljen, oseća oko sebe »oseku«, od čega se tako guši »kao riba na svom«. Posredstvom ljubavi, međutim, »uspe da se preporodi u sebi«, da se spoji sa svetom, sa njegovim paradoksima, »ludorijama«, koje donose nasladu i imaju ukus slobode. I doživljaj »čudesne misterije postojanja« se vezuju za to: »Možda je svet stao na glavu oko nas.« Ambivalentna osećanja glavnog junaka još ponekad se vraćaju i on ponovo zaželi svoju samoću, bez-svetnost: »Nauvukao sam čebe na glavu, da bi se svet još više zamračio i da ostanem tako kako sam uvek želeo da ostanem sam.« Oslobođivši se od starih sprečavajućih snaga svesti, od predrasuda, on samouvereno krene na taj put na kom mu se pokazuju, kroz odbačenu samoću, delovi sveta: »Sve je oko nas bilo lako prepoznatljivo, vedro i dobrog mirisa.« Glavni junak najpre sa prirodnom pronade svoju vezu: »... Ako odlutamo na polja, bez tuge i bolova osetim svoju pripadnost svemiru.«, zatim otkrije veze sa uspomenama, sa svojom prošlošću: »... Kao da mi je pala koprena sa očiju, opet sam primetio mnogo što-šta, što se već davno izbrisalo ispred mene.« Otkrije, da je kao u životu, i u umetnosti potrebna ta ista želja za identifikacijom: »... Pravi stvaralač može biti samo onaj, koji zna da se sjedini sa svojim predmetom.« Na kraju se u njemu iskristaliso, da irealnost, koja je na početku bila toliko zastrašujuća, i neki uvidi u stvarnost čine bit stvaralačkog postojanja: »Tako sam osetio, svet i stvari oko mene sam ja, i na sopstvena pitanja ja sam sam najsavršeniji odgovor.« Samo sebe dajući od sveta se može dobiti, i samo svet prepoznači prepoznaće sebe u njemu.

Glas u vezi sa formiranjem ličnosti, sa obrazovanjem načina gledanja harmonizira se sa glasom koji se odnosi na književno delo: »Dva glasa u isto vreme pevaju isti tekst« — čitamo u romanu podrazumevajući Terezu i glavnog junaka. Trenuci »ludila«, »pijanstva«, »zaslepljenosti« predstavljaju vreme stvaranja, pisanja, »kada je on suludo smušen«. Jer »tačnim« rečima nešto imenovati skoro toliko znači kao biti do pola slep, vezati se za jednu tačku, a bez namere da bismo slutili njenje beskrajno prostiranje i uzajamnu povezanost sa svemirom.« U pismima, u ovim »zamršenim stvarima« se formuliše Kašakov princip savršenstva: »Savršenstvo?! U stvari, šta se podrazumeva pod tim? Ne neobičnost i ne bogatstvo, nego harmonija. Ono što je u svojoj strukturi tačno, u vanjskoj formi uskladeno, što možemo otkriti u jedinstvenom predelu, u bojama cveća i u pojavi najmanjeg insekta.«

Eksplisirajući ovaj metajezik iz teksta romana dobijamo shvatanje umetnosti zrelog Kašaka. Verno svom formirajućem idealu i Mostograditelji su bez humora, »u dnu klijata dramsko seme, a u ritmu se svečani talas patetike, i deluje na nas kao užitak »svojim kontinuitetom i organizovanošću«.

Prevladavajući beznadežni, mučni pakao radnika-mostograditelja, minimum života junak u slobodnom duhu kašakovih »vragolastih« krajnosti, paradoksa stvoru harmoniju životnog maksimuma, u kome mladi par »kao da krene u svet zavezanih očiju.« Međutim, iza ovog pipanja je već sigurna svest o tome da se sveukupnost postojanja može otkriti i pri-dobiti.

Kašakov roman pod naslovom Mostograditelji sa svojim samorefleksivnim *metajezikom*, sa paradoksima i zasvodenom željom za totalitetom, sa »preciznom« i »svesno izmernim« konstrukcijskim idealom o književnom delu, sa većito tražećim junakom-latalicom, sa buntovnim zahtevom za novom formom življenja na mestu srušenih vrednosti sistema stiže u mrežu polihistoričkih romana ovog doba. Estetski kvaliteti dela zaiskri jednom otvorenom umetnošću koja se strukturira u harmoniju.

Kašakovo delo u celini nikako nas ne bi podsetilo na polihistorički roman Elijasa Kanetića pod naslovom Zaslepljenost, detaljnija analiza, međutim, otkriva iznenadjuće veze: zajedničke glavne motive, idejne kontrapunkte i jednakosti. Interesantno je, da se i Kašak i Kaneti bave problemom sposobnosti čoveka da vidi, oseti, primi, proceni i organizuje u sistem pojave sveta, koja kao kvalitetna odrednica daje smisao ljudskom životu. Kanetijev tragican, apsurdan, ironičan i

likovni prilozi na stranama: 195, 212, 214.
slike slike slike vukovića

pesimistički svet sasvim odudara od Kašakove patetične, top-le himne, ali oba imaju za glavni motiv relativnost, nepostojanost i čest kraj ljudskog videnja i sposobnosti rasudivanja. Pobeda nad tim figurativnim slepilom sasvim suprotan is-hod ima u dva dela. Kod Kašaka skidanje ravnodušnih vela sveta je uslov srećnog posedovanja sveta i sebe samog, dok glavnog junaka Kanetija doslutnja stvarnog sveta otera u samoubistvo. U Zaslepljenosti, nasuprot njenom humoru, vlasti duboka, nesrastvarajuća gorčina i mrak, a iz Mostograditelja zrači čulna euforija.

Na motiv ljudskog »slepila« u oba romana se nadovezuje motiv-relacija između normalnog — ludog, ali kod Kašaka prelazak obične ograde normalnosti je višak ljudskog života koji vredi prihvati, a kod Kanetija je »ludilo« nakaza ljudske svesti, koja je porazno i bezizgledno zatvorena u svoj krug.

Oba romana nameću pitanje paradoksa. U skladu sa suprotnim slikama sveta i bitisanje paradoksa unutar dela je suprotno: kod Kašaka paradoksi su unutar junaka, deo su subjektivnog osećanja totaliteta, dok su u Zaslepljenosti sami junaci nesposobni na osećanje paradoksa, njihovo »slepilo« je nerastvarajuće, njihovo apsurdno biće kao paradoks »strši iz zemlje« (Pilinski).